

Bojan B. Dimitrijević, OD JNA DO SRPSKE VOJSKE: SRPSKA VOJNA ISKUŠENJA NA KRAJU 20. VEKA, Beograd, Institut za savremenu istoriju, MC Odbrana, 2022, 375.

Događaji koji su obeležili poslednju deceniju XX veka na jugoslovenskom prostoru stalno su predmet političkih rasprava. Javnost se o ovom periodu često informiše iz pristrasnih i nekritičkih izvora, što stvara iskrivljenu sliku o procesima i događajima koji i danas opterećuju međudržavne, a nažalost i međuljudske odnose na Balkanu. Neupućenost javnosti, pre svega mlađih generacija, delimično je posledica dugogodišnjeg zanemarivanja tema o raspadu SFRJ u osnovnim i srednjim školama i pored toga što su one obuhvaćene školskim udžbenicima, budući da se mnogi događaji i dalje smatraju osetljivim i zanemaruju od strane nastavnika u obrazovnom procesu. Često se ovakve teme u školama označavaju kao „nezgodne“ i „teške“ za predavanje. Kada se ovakvoj percepciji prošlosti pridoda i činjenica da na zapadu često postoji nerazumevanje odnosa koji vladaju na prostoru Balkana, potom propagandni pristup medija, kao i politizacija mnogih događaja, jasno je zašto se teme iz devedesetih godina vrlo često smatraju kontroverznim. Zadatak istoriografije je da se kritičkim i objektivnim pristupom analiziraju dešavanja i procesi s kraja XX veka na prostoru nekadašnje Jugoslavije, kako bi se i naučna, ali i šira javnost što bolje upoznala sa njima.

Jugoslovenska narodna armija (JNA) bila je jedan od stubova socijalističke Jugoslavije, pored Josipa Broza i partije. Ona je trebala da baštini državnu ideologiju bratstva i jedinstva, što se ispoljavalo i kroz način obuke vojnika koji su prilikom služenja vojnog roka u svojim jedinicama bili izmešani sa vojnicima iz drugih republika, čime se podsticalo prijateljstvo i zajedništvo. Prestanak postojanja SFRJ doveo je i do nestanka zajedničke vojske, čiji je raspad, takođe, bio odraz narušenih nacionalnih odnosa. Studija dr Bojana Dimitrijevića, *Od JNA do srpske vojske: Srpska vojna iskušenja na kraju 20. veka* rezultat je autorovog višegodišnjeg istraživanja u različitim arhivima i najvećim delom se sastoji iz objavljenih članaka u domaćim i stranim naučnim časopisima i zbornicima radova koji su nastali kao rezultat samostalnog istraživanja ili u koautorstvu. Autor studije prvenstveno se bavi proučavanjem vojne i političke istorije jugoslovenske države, o čemu svedoči i autorova doktorska teza *Jugoslovenska narodna armija 1945–1954*. odbranjena 2004. godine. Takođe, dr

Dimitrijević je u svojstvu savetnika obavljao poslove u Ministarstvu odbrane u periodu 2003–2009, a bio je i savetnik ministra spoljnih poslova za NATO Državne zajednice Srbije i Crne Gore. Angažovanje na različitim dužnostima u sektoru odbrane svakako je doprinelo kvalitetu i sadržajnošću studije *Od JNA do srpske vojske: Srpska vojna iskušenja na kraju 20. veka* jer je autor koristio i nedostupnu građu Vojske Jugoslavije i iskaze pojedinih aktera koji su tokom devedesetih godina bili na različitim pozicijama. Sam autor navodi da je veliki problem za istraživanje perioda devedesetih godina nedostupnost građe za pojedine događaje, ali i da u okvirima domaće historiografije nije bilo opširnijeg proučavanja mnogih segmenata raspada SFRJ, poput ratnih dešavanja u Sloveniji.

Studija dr Dimitrijevića analizira nekoliko značajnih događaja u periodu od 1991. do prvih godina XXI veka putem kojih se ilustruju procesi i izazovi kroz koje je prolazila JNA, od čijih su delova nastale Vojska Jugoslavije (VJ), Vojska Republike Srpske (VRS) i Srpska vojska Krajine (SVK). Autor je tekst strukturirao u četiri poglavlja u okviru kojih je nastojao da čitaocu kroz karakteristične epizode, odnosno događaje, prikaže delovanje i organizaciju vojske u različitim uslovima i, kako sam naslov kaže, u trenucima različitih vojnih iskušenja. Pored dokumentarnih izvora, autor u studiji opširno analizira i izvore poput video snimaka, fotografija, dnevnika, pisama, memoara, kao i domaćih i stranih novina. U pojedinim delovima studije autor koristi građu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Dva teksta u knjizi napisana su na engleskom jeziku što omogućava i zainteresovanoj javnosti u inostranstvu da se informiše o događajima koji su predmet istraživanja.

Prvim poglavljem u knjizi obuhvaćena su ratna dešavanja u Sloveniji i Hrvatskoj 1991. godine. Kao karakteristična epizoda iz kratkotrajnog rata u Sloveniji uzet je sukob između JNA i jedinica slovenačke Teritorijalne odbrane (TO) na prostoru Primorske Slovenije, što je rezultat autorovog ličnog izbora budući da je u ovom kraju Slovenije služio vojsku. Članak kojim se analizira pomenuti sukob napisao je dr Dimitrijević zajedno sa dr Blažom Torkarem. Tom prilikom dat je pregled organizacije jedinica JNA u Sloveniji i TO, potom se prelazi na sukobe koji su izbili na graničnim prelazima, sa posebnim akcentom na sukob u Rožnoj dolini. Završetak prvog poglavlja posvećen je događajima u Hrvatskoj tokom 1991. i sukoba oko kasarni, a potom i uloga JNA u razdvajanju srpskih i hrvatskih

oružanih formacija. Takođe, daje se i kratak osvrt na političku pozadinu sukoba, odnosno na otepljenje Republike Slovenije i Republike Hrvatske od jugoslovenske države.

Najveći deo studije posvećen je ratu u Bosni i Hercegovini, formiranju i organizaciji VRS, što je obrađeno u drugom poglavlju. Pojedini delovi ovog poglavlja objavljeni su u knjizi dr Dimitrijevića pod naslovom *General Mladić i Vojska Republike Srpske iz 2019. godine* u izdanju Instituta za savremenu istoriju i Catena Mundi. Autor je za svaku ratnu godinu na prostoru bivše SR Bosne i Hercegovine izabrao po jedan karakterističan događaj. Za prvu ratnu godinu analizirana je najveća vojna akcija koju je sprovela VRS tokom rata, a to je operacija Koridor, što predstavlja deo teksta koji se zasniva i na studiji Novice Simića. Za sledeću godinu autor je analizirao operaciju Lukavac 93, a za 1994. obaranje pet aviona VRS od strane NATO-a. Posebna pažnja posvećena je operaciji zauzimanja Srebrenice i Žepe, događaja po kojima je poslednja ratna godina postala upečatljiva. Pohvalno je što se autor ne ograničava samo na vojni aspekt, već se posebno dotiče uloge medija u dešavanjima u periodu 1992–1995, stigmatizaciji Republike Srpske u zapadnim medijima i stvaranju podloge za vazдушnu intervenciju protiv VRS. Deo teksta o medijskoj pozadini je članak dr Dimitrijevića objavljen u časopisu *Istorija 20. veka* br. 2 za 1998. pod naslovom „Od medijskog stereotipa do vojne intervencije. Stvaranje negativnog stereotipa o Srbima u zapadnoj javnosti 1992–1995. kao uvod u vojnu intervenciju NATO“. Poseban značaj u knjizi upravo zauzima analiza dešavanja u Srebrenici i njenoj okolini jula 1995. godine, budući da je reč o kontroverznoj temi koja se danas u političke svrhe praktično koristi više nego bilo koja druga tema iz perioda devedesetih godina na Balkanu. Na kraju poglavlja autor je dao završni izveštaj SVK za vreme operacije Oluja 1995. godine, u kojem se govori o stanju i problemima SVK u toku vojne operacije koja je dovela do pada Republike Srpske Krajine. Ovaj dokument se, kako autor navodi, jedno vreme čuvao u Generalštabu Vojske Srbije.

Treće poglavlje posvećeno je Vojski Jugoslavije, promenama kroz koje je vojska prošla nakon raspada SFRJ i povlačenja dela vojnih jedinica i naoružanja iz otepljenih republika. Studija daje detaljan pregled organizacije VJ na prostoru Kosova, a dat je i kratak osvrt na promene u vojski koje su usledile nakon demonstracija 1968. i 1981. na prostoru južne pokrajine. Autor potom analizira događaje koji su prethodili bombardovanju SRJ,

odnosno slučaj Račak i neuspele pregovore u Rambujeu, posle čega prelazi na vazdušni sukob između NATO-a i Jugoslavije.

U poslednjem poglavlju govori se o ulozi i značaju vojske nakon petooktobarskih promena, što je ujedno period kada je dr Dimitrijević bio angažovan u ministarstvu odbrane, tako da je svakako „iz prve ruke“ bio upoznat sa dešavanjima o kojima piše u ovom delu studije. Autor govori i o veoma značajnom kadrovskom pitanju u vojsci i MUP-u nakon smene vlasti. Kao specifičan primer delovanja vojske na samom početku XXI veka i u novim političkim uslovima, razmatraju se sukobi na jugu Srbije 2001. i operacija izručenja Slobodana Miloševića Međunarodnom sudu u Hagu. Takođe, u okviru ovog poglavlja tekst napisan na engleskom jeziku pod naslovom „Slow way into partnership future“ prikazuje probleme sa kojima se VJ suočavala od kraja 2000. godine, kao što su reorganizacija i promene u njenom vrhu. U poslednjem delu studije data je analiza vojne organizacije u periodu do 2009. godine, kao i njeno preorijentisanje ka NATO standardu i vojnoj neutralnosti, uz osvrt na događaje koji su imali uticaj na spoljnopolitičku orijentaciju zemlje, poput jednostranog proglašenja kosovske nezavisnosti.

Studija dr Dimitrijevića jasno i koncizno daje pregled pojedinih procesa koji su obeležili jugoslovensku i srpsku vojnu istoriju na prelazu iz XX u XXI vek, organizaciju, unutrašnje probleme i političku poziciju vojske. Ova studija će nesumnjivo, u prvom redu, doprineti mlađim generacijama istoričara, odnosno studentima Filozofskog fakulteta u Beogradu gde se u poslednje vreme sve više pažnje posvećuje proučavanju događaja iz nacionalne istorije devedesetih godina. Mlađe generacije istoričara često ne pamtive ove događaje, nemaju potpuno jasne predstave o njima, pa je neophodno upoznati ih sa političkim procesima i ratnim dešavanjima u kojima je nestala jugoslovenska država.

Milan Milenković

ANTI-AXIS RESISTANCE IN SOUTHEASTERN EUROPE 1939–1945: FORMS AND VARIETIES, ed. John Paul Newman, Ljubinka Škodrić, and Rade Ristanović, Paderborn, Brill Schöningh, 2023, 377.

Kao trideset i drugi tom u uglednoj ediciji Balkan Studies Library izdavačke kuće Brill Schöningh, jedne od najvećih i najprestižnijih izdavača akademske literature, krajem prošle go-